

Lezing:

Johannes 1, 1-5; 9-14 (NBV)

In het begin was het Woord, het Woord was bij God en het Woord was God. Het was in het begin bij God. Alles is erdoor ontstaan en zonder dit is niets ontstaan van wat bestaat. In het Woord was leven en het leven was het licht voor de mensen. Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen. Het ware licht, dat ieder mens verlicht en naar de wereld kwam. Het Woord was in de wereld, de wereld is door hem ontstaan en toch kende de wereld hem niet. Hij kwam naar wat van hem was, maar wie van hem waren hebben hem niet ontvangen. Wie hem wel ontvingen en in zijn naam geloven, heeft hij het voorrecht gegeven om kinderen van God te worden. Zij zijn niet op natuurlijke wijze geboren, niet uit lichamelijk verlangen of uit de wil van een man, maar uit God.

Het Woord is mens geworden en heeft bij ons gewoond, vol van goedheid en waarheid, en wij hebben zijn grootheid gezien, de grootheid van de enige Zoon van de Vader.

Overweging

Ik heb het altijd vreemd, zelfs wat vervreemdend gevonden, dat de traditionele evangeliëlezingen van de kerstnacht en van eerste kerstdag zo totaal verschillend van toon zijn. In de nacht het warme, aardse en zo herkenbare verhaal van een geboorte: een langverwacht kind, de vervulling van een eeuwenoude belofte, niet alleen voor zijn ouders maar zelfs voor de hele wereld. Je voelt aan den lijve hoe het licht gaat schijnen in het duister. En je raakt er diep van binnen van overtuigd: wat er ook gebeurt, alles komt goed.

Als het, na zo'n warme, hoopvolle nacht, weer licht wordt, klinkt dan de proloog van het Johannesevangelie. Je knippert met je ogen: de schijnbaar simpele boodschap van de nacht lijkt plotseling heel ver weg; de woorden zijn zo cryptisch, zo abstract dat je er als simpele gelovige van schrikt en bijna terugdeinst.

Om voor mezelf en voor u, die nu naar mij luistert, te begrijpen welke ervaringswerkelijkheid achter deze ingewikkelde woordenconstructie van Johannes ligt, heb ik me dit jaar verdiept in het gedachtegoed van meester Eckhart¹.

Hij leefde, net als wij, in een tijdperk van grote religieuze diversiteit en ongekende uitdagingen. Er ontstonden allerlei groepen en bewegingen die, los van de kerkelijke structuur, op zoek gingen naar een nieuwe spiritualiteit. Die zoektocht werd gevoed door een instroom van nieuwe denkpatronen en filosofieën, die oude zekerheden op losse schroeven zetten.

Wat Eckhart toen en nu aantrekkelijk maakt is zijn radicale beeldenstorm.

Een veelgebruikt citaat van hem is: 'ik bid God iedere dag mij van God te verlossen'.

De God waar hij van verlost wil worden is de God van de religieuze voorstellingen die mensen als absolute waarheden worden voorgehouden.

¹ Eckhart werd rond 1260 in Gotha, Duitsland geboren en hij trad in bij de orde van de dominicanen. Daar werd hij een zeer gewaardeerd leer- en levensmeester. Dat wil zeggen: zowel docent theologie als geestelijk leidsman.

Hij schept geestelijke ruimte door dogma's, zekerheden en begrippen open te breken en ons uit te dagen om voorlopig eens al onze voorstellingen van God los te laten. Zelfs de meest bemoedigende en troostrijke.

Dat lijkt een uiterst eenzame en angstaanjagende onderneming, zeker in tijden van onmacht en uitzichtloos lijden.

Wat te doen voor die gapende afgrond van het totale niet-weten?

Meister Eckhart wijst ons een weg in die wegloze afgrond.

'Accepteer het', zegt hij, 'het is goed. Het is zelfs veel beter dan al die zogenaamde zekerheden, want dat zijn menselijke – en vaak al te menselijke – bedenksels. Geef je over aan dat niet-weten. Laat los. Ga die leegte in. Besef maar dat je het niet weet. Want in de duisternis van de ziel, in die totale leegte, kan het gebeuren.

In de duisternis van de ziel. In de taal van Eckhart is het woord 'ziel' de aanduiding, de naam voor 'de mens zoals hij bedoeld is'. De ziel is de mens in zijn grootheid, de ingeschapen kracht tot menswording; de vonk die in mij gloeit en als een vlam wil uitslaan en bestendig licht wil worden, zoals een lied zegt.

Maar ook 'ongeschapen-eeuwig' is de ziel, zegt Eckhart, om daarmee de onverwoestbaarheid van die kracht en het unieke van ieder mens aan te duiden.

De ziel is de ziende mens, de nieuwgeboren mens, de geopende, de vervulde, de door God bewoonde mens.

Het is de spirituele roeping van de mens om zich te verenigen met God.

Veel mystici spreken over de eenwording met God, de 'unio mystica', als het uiteindelijk doel van de mystieke weg.

Bij Eckhart is er iets bijzonders met die mystieke eenwording. Deze kan namelijk onmogelijk door de mens worden gevonden en bereikt, om de eenvoudige reden dat God en mens in de kern nooit van elkaar gescheiden zijn geweest en ook nooit zullen zijn.

Eckharts mystiek draait dus niet zozeer om eenwording (in de zin van ver-eniging van wat daarvoor nog gescheiden was) maar om eenheid, oftewel: om wat is.

Ook bijzonder is dat hij, wanneer hij spreekt over die goddelijke eenwording of liever eenheid, bij voorkeur beelden en woorden gebruikt die samenhangen met de thematiek van geboorte.²

En het is precies die beeldspraak die mij tot een dieper verstaan brengt van de proloog van het Johannesevangelie.

In de tekst van Johannes is sprake van drie niveaus van schepping: van het Woord, oftewel Christus, van in den beginne, de komst van het Woord in de wereld en het aanvaarden van het Woord door mensen in duisternis.

Eckhart noemt dit de drievoudige geboorte van God: de eeuwige geboorte van de Zoon uit de Vader, de historische geboorte van Christus uit Maria en tot slot de geestelijke geboorte van Christus in de gelovige.

Hij concentreert zich op de derde geboorte, de geboorte van God in de menselijke ziel.

Maar dat betekent niet dat hij slechts geïnteresseerd is in één aspect van de drievoudige Godsgeboorte.

Hij interpreteert de drievoudige geboorte als één enkele gebeurtenis, in die zin dat de eeuwige en historische geboorte in de geestelijke geboorte opgenomen zijn. De verschillende betekenissen van de Godsgeboorte smelten bij Eckhart als het ware samen in deze ene geboorte; de eeuwige geboorte van God in de ziel.

² Met name in vier preken die de 'Gottesgeburtszyklus' genoemd wordt: preken 5, 4 34 en 7 in Jellema 'Meister Eckhart: Over God wil ik zwijgen'

De weg tot die geboorte is de ontlediging.

Ontlediging is dat ik prijsgeef ieder beeld dat ik heb gevormd van God en van mijzelf, van mijn toekomst en van een ander, of dat me is aangeleerd. Het zijn juist de beelden die je koestert van jezelf, waarin je gevangen zit. Het zijn maskers en daarom tijdsverspilling.

Ontlediging is dat je die omhulsels afdoet, al je menselijke verwachtingen, verlangens en gedachten stil laat vallen en je overgeeft aan de leegte en de stilte van de ziel.

Daar waar al het menselijke stilvalt, daar is God actief. En daar kan de mens ervaren dat in de grond de ziel en God één zijn.

Voor die innerlijke lege ruimte gebruikt Eckhart wel het beeld van een baarmoeder: de plek waar een nieuw leven geboren wordt. 'Man en vrouw, ieder mens moet zwanger worden en God baren', zegt hij, 'want als het alleen Maria gebeurde, zoveel honderden jaren geleden, kopen wij daar niets voor in onze tijd, in onze situatie'.

Wat is het dat we vinden, wat kan groeien in de leegte en stilte, in de 'baarmoeder' van onze ziel? Dat we worden geroepen en dat we worden geboren

Wie wordt geboren in wie? Hij wordt geboren in mij en ik in mij. God en ik worden geboren in elkaar, zoals geliefden worden geboren in elkaar.

Die geboorte over en weer is niet één moment, eens en voorgoed, maar dat is een levenslang proces, een geschiedenis van zeven maal zeven maal zeven maal opnieuw geboren worden om mens te worden.

En iedere geboorte maakt je, steeds een stapje verder, tot een ander mens.

Je bespeurt bij jezelf gaandeweg een steeds dieper gevoel van intense vreugde en dankbaarheid voor het leven zoals het zich aandient.

Je wordt minder gevoelig voor alledaagse krenkingen en teleurstellingen, de vraag naar doel en zin van het leven, van de toekomst wordt minder dringend.

Wie gelouterd, ontledigd, 'geboren' is, leeft uiteindelijk zonder 'waarom'.

Hij of zij leeft om niet: niet om te hebben, niet om te krijgen. Hij zoekt niet langer naar erkenning, naar eer of heiligheid.

De ontlediging van het ego en het geboren worden in de eenheid met God maakt van iedere mens een Maria, een 'theotokos', een godsmoeder.

Iemand die niet alleen leeft vanuit de eenheid met God, maar die de ervaren eenheid ook vrucht laat dragen in het dagelijks leven, in onbaatzuchtige woorden en daden.

Het is namelijk niet zo dat Eckhart zou willen dat we de werkelijkheid de rug toekeren en ons enkel naar binnen richten, mediterend op de goddelijke eenheid en verlichting.

De ethisch/praktische dimensie van zijn mystiek is minstens zo belangrijk als de vaak spiritueel behaaglijke stiltemeditatie.

De Godsgeboorte in de ziel komt pas tot zijn vervulling in een open en onbevangen manier van leven en handelen, een leven zonder waarom, zonder waartoe.³

Jezus van Nazareth is zo'n mens in wie de grond van zijn ziel oplichtte, in wie die eeuwige goddelijke zielenvonk werd tot een stralend licht voor de hele wereld.

Jezus is voor ons het prototype van een door God bewoond mens.

In hem werd de zielenkracht, die ieder mens is ingeschapen, zichtbaar en herkenbaar. Hij is het historisch beeld van iedere ontledigde, opnieuw geboren mens.

³ Over de 'vervulde godsgeboorte' zie Eckhart's preek over Marta en Maria in Frans Maas 'Van God houden als van niemand' preek 12

In hem, als in een spiegel, herkent de mens zichzelf die leeft 'om niet' en 'zonder waarom'.
In hem ook zien we wat de vruchten zijn van leven vanuit een zielsverbondenheid met God, die
onbaatzuchtige en alomvattende liefde is.

Ik hoop en wens van harte, dat zó ieder van ons steeds opnieuw geboren mag worden. Dan is en
wordt het een zalig Kerstmis!

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeden.nl
info@ekklesialeden.nl